

Μαθήματα ζωγραφικής από τον Πλίνιο

Η αναδρομή στην παράδοση και την αρχαιότητα σημαίνει πισωγύρισμα και παρακμή της Τέχνης, λένε αρκετοί συγκαιρινοί μας. Κι εμείς λέμε ότι σε εποχές παρακμής ενός κοινωνικού συστήματος, τα φαινόμενα παρακμής της Τέχνης αντιμετωπίζονται μόνο με αναζητήσεις, που παίρνουν σοβαρά υπόψη τους θεμελιακά διδάγματα της αρχαιότητας και της παράδοσης.

Η βαθιά μελέτη της ιστορίας της Τέχνης στη χώρα μας, δεν είναι εύκολη. Η βιβλιογραφία σε ελληνική γλώσσα είναι φτωχή. Είναι λίγες οι βασικές πηγές και τα αξιόπιστα συγγράμματα, στα οποία μπορεί να ανατρέξει κανείς. Αντίθετα, κυκλοφορεί ένας αυξανόμενος αριθμός βιβλίων — τα περισσότερα από τα οποία εκφράζουν απόψεις συγγραφέων του αιώνα μας — που είναι, τις πιο πολλές φορές, από αποπροσανατολιστικά έως απαράδεκτα.

Μολονότι το αντικείμενο του σημειώματος αυτού δεν είναι η βιβλιοκριτική, συχνά θεωρούμε σκόπιμο να παραπέμπουμε σε βασικές πηγές μελέτης και πληροφόρησης. Σ' αυτά τα πλαίσια έχουμε στο παρελθόν χαιρέτισει την έκδοση στα ελληνικά της πραγματείας «Περί Ζωγραφικής» του αναγεννησιακού καλλιτέχνη και θεωρητικού της Τέχνης **Αλμπέρτι**(1), που στηρίζει πολλές από τις απόψεις του στον **Πλίνιο τον Πρεσβύτερο**.

Ο Πλίνιος, που έζησε στην Ιταλία τον 1ο αιώνα μ.Χ., έχει σαν πηγές **κείμενα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων** που αναφέρονται στη ζωγραφική, τα περισσότερα από τα οποία, όμως, έχουν καταστραφεί. Χαιρετίζουμε, λοιπόν, την έκδοση στα ελληνικά του βιβλίου του Πλίνιου «Περί της αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής» σε μετάφραση από τα λατινικά των **Τ. Ρούσσου** και **Α. Λεβίδη**(2).

Το κυνήγι του ελαφιού. (Ψηφιδωτό στην Πέλλα, τέλος του 4ου π.Χ. αιώνα)

Για τους Έλληνες ζωγράφους, τους θεωρητικούς της Τέχνης και γενικότερα όσους προβληματίζονται σε θέματα Τέχνης, που δεν είχαν την ευκαιρία να έρθουν μέχρι τώρα σε επαφή με το έργο του Πλίνιου, το βιβλίο αυτό θα ρίξει νέο φως γνώσης και αντίληψης για τη μεγάλη Τέχνη.

Υπάρχουν μερικοί επώνυμοι μελετητές, καθώς και Έλληνες ζωγράφοι του αιώνα μας, που, επειδή εζησαν στο εξωτερικό, είχαν την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με ξενόγλωσσες μεταφράσεις του Πλίνιου.

Κατάλαβαν πόσο πρωτοπορά και ευρηματική ήταν η αρχαία ελληνική ζωγραφική, όχι μόνο από τα αγγεία, πολλά από τα οποία υπάρχουν στα μουσεία, αλλά και από πίνακες, τοιχογραφίες και αντίγραφα, ένας πολύ μικρός μόνο αριθμός των οποίων σώζεται.

Ο ιστορικός **Τσοούντας** έχει στηρίξει κείμενά του στον Πλίνιο. Ο **Γ. Τσαρούχης**, στη δεκαετία του '70, στηριζόμενος βασικά στον Πλίνιο, μιλούσε για τη μεγάλη προσφορά των αρχαίων Ελλήνων στη ζωγραφική, για την ικανότητά τους να βρουν έναν τρόπο παράστασης των τρισδιάστατων σωμάτων σε δύο διαστάσεις, με άλλα λόγια να **πρωτοϊδούν όσα επεθύμησαν να κάνουν οι άνθρωποι στην Αναγέννηση**. Μιλούσε για την αληθινή ελληνική Τέχνη, που έβαλε προοπτική στα σώματα όχι μόνο στη ζωγραφική του καβαλέτου, αλλά και στο θέατρο, εισάγοντας την οπτική απάτη(3).

Ο Τσαρούχης βλέπει τον **Πολύγνωτο** να ζωγραφίζει πολύχρωμα, χρησιμοποιώντας μόνο την τετραχρωμία. Να φτιάχνει τα μενεξεδιά με μαύρο, άσπρο και χοντροκόκκινο, τα πορτοκαλιά με ώχρα και χοντροκόκκινο. Θρηνεί όχι μόνο την απώλεια των αριστουργημάτων της αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής, αλλά και «την απώλεια της ικανότητας να την εκτιμούμε»(4). Θεωρούμε ότι η παρατήρηση αυτή του Τσαρούχη αντικατοπτρίζει, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, την εκτίμηση που πρέπει να απολαμβάνει και σήμερα το έργο του Πλίνιου.

Μερικές σημειώσεις έχει δημοσιεύσει και ο **Α. Φασιανός** στο «Ζωγραφείον»(5), όπου εκφράζει το θαυμασμό και την αγάπη του για την αρχαία ελληνική Τέχνη, σταχυολογώντας κομμάτια από κείμενα αρχαίων συγγραφέων. Το δημοσίευμα αυτό είναι μια σταγόνα μπροστά στον ωκεανό της πληροφόρησης, που παίρνουμε όχι μόνο από το κείμενο

του Πλίνιου αλλά και από τις **Σημειώσεις και παρατηρήσεις του Αλέκου Λεβίδη**, ενός από τους δύο μεταφραστές του βιβλίου.

Αν υπάρχει πραγματικά κάτι που θα έπρεπε να επαινέσουμε σ' αυτή την έκδοση, είναι οι πολύ σημαντικές σημειώσεις και τα σχόλια του **Α. Λεβίδη**, που σε όγκο ξεπερνούν το κυρίως κείμενο.

Μέσα απ' αυτές παρέχονται πολύ αξιόλογες πρόσθετες πληροφορίες, αντιπαρατίθενται διαφορετικές απόψεις για το ίδιο ζήτημα και γίνονται αναφορές σε πηγές, που διαφωτίζουν ζητήματα, που ο Πλίνιος δεν είχε ή δεν μπορούσε να είχε υπόψη του.

Δε λείπουν και οι αναφορές και οι συσχετισμοί απόψεων σύγχρονων καλλιτεχνών και θεωρητικών της Τέχνης, που ρίχνουν φως σε σημαντικά ζητήματα. Μ' αυτό τον τρόπο γνωστές θέσεις αποκτούν νέα βαρύτητα.

Ο αναγνώστης δεν κουράζεται από τις πληροφορίες του Πλίνιου για τα υλικά και τα χρώματα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι. Μέσα από μια σειρά «συνταγές» — που κάποτε φτάνουν σε ψιατροσόφια — και μια γλαφυρή παρουσίαση ιστορικών γεγονότων στην αρχαία Ελλάδα, έχει την ευκαιρία να δει τον τρόπο, που αντιμετωπίζονται όχι μόνο καθαρά εικαστικά προβλήματα, όπως η προοπτική, αλλά και γενικότερα. Να δει ολοκάθαρα, για παράδειγμα, την **καταγωγή των αναγεννησιακών αντιλήψεων για τη θέση του ζωγράφου στην κοινωνία**.

Μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι, δεν ήταν το Κουατροτσέντο που πρώτο αναβάθμισε το ζωγράφο, από χειρωνακτά σε πνευματικό άνθρωπο, αλλά η **αρχαία Ελλάδα από τον 6ο αιώνα π.Χ. και μετά**(6). Να πληροφορηθεί ότι και σήμερα η ζωγραφική δεν μπορεί να είναι ένα διακοσμητικό κερασάκι στην καπιταλιστική τούρτα, αλλά μια δύναμη που από την αρχαιότητα μπορούσε να επηρεάζει άμεσα την ανθρώπινη δράση μέχρι και τα ζητήματα πολέμου και ειρήνης, μπαίνοντας όπλο στα χέρια της ειρήνης.

Βασικά προβλήματα που σχετίζονται με τη μελέτη ακόμη και της βυζαντινής Τέχνης διακρίνονται στις **Σημειώσεις του Α. Λεβίδη**, που, προκειμένου να φωτίσει διαχρονικές πλευρές των ζητημάτων, δε διστάζει να δρασκελίζει τα καλλιτεχνικά δρώμενα από τον Πλίνιο μέχρι τον **Κόντογλου**, έτσι που να «κουμπώνουν» οι παραινέσεις του Κόντογλου για ταπεινά χρώματα(7) με τον κανόνα της τετραχρωμίας στην αρχαία Ελλάδα. Οι πλούσιες σημειώσεις, οι έγχρωμες φωτογραφίες και τα σκίτσα ρίχνουν φως σε εικαστικές τεχνικές όπως της εγκαυστικής των εκπληκτικών προσωπογραφιών **Φαγιούμ**(8), που ίσως ήταν μια από τις τεχνικές, στις οποίες στηρίχτηκε η βυζαντινή Τέχνη.

Η προέλευση μιας σειράς τεχνικών για την επίλυση των εικαστικών προβλημάτων, καθώς και μια σειρά γενικότερα ζητήματα

Φαγιούμ από την Αίγυπτο (1ος π.Χ. - 3ος μ.Χ. αιώνας)

που απασχολήσανε τους καλλιτέχνες και τους θεωρητικούς της Τέχνης του αιώνα μας, όπως για παράδειγμα η **απεικόνιση της ψυχής και των αισθημάτων, των ηθών και των παθών με ζωγραφικά μέσα**, βρίσκουν τις ρίζες τους στην αρχαία Ελλάδα.

Η ειρωνεία είναι ότι ακόμα και οι σύγχρονες μικρές «Κασσάνδρες», που προβλέπουν κάθε τόσο «το τέλος της Τέχνης», θι τριβουν τα μάτια τους όταν θα διαβάσουν ότι... και στην αρχαία Αθήνα έμπαινε το ίδιο ζήτημα. Από τότε άλλαξαν δύο κοινωνικά συστήματα, η τέχνη συνέχισε να αντανάκλα τις διάφορες εποχές και να προσφέρει τους καρπούς της στην κοινωνία.

Τα κοινωνικά συστήματα, αφού ωριμάσουν σαπίζουν και πεθαίνουν. Αλλά η εικαστική έκφραση της ζωής, σε κάθε κοινωνικό σύστημα θα υπάρχει και θα εξυπηρετεί κάθε φορά σκοπούς και αναγκαιότητες που βάζει η ίδια η ζωή. Στη σημερινή, μάλιστα, εποχή, που η αισθητική αγωγή είναι από ελλιπής έως απαράδεκτη και η περιβαλλοντική πολιτική κυριολεκτικά καταστροφική, η αναγκαιότητα μιας σωστής εικαστικής παρέμβασης είναι πιο επιτακτική από ποτέ άλλοτε.

Το ζήτημα αυτό δε νομίζω ότι είναι δύσκολο να το καταλάβουν ακόμα και με τη διαίσθησή τους οι απλοί άνθρωποι. Κάποιοι «ειδικοί» δυσκολεύονται. Αν το πρόβλημα τους είναι πρόβλημα πληροφόρησης τότε ο Πλίνιος με τις συνταγές και τις αφηγήσεις του από τη ζωή και τη δράση των μεγάλων αρχαίων Ελλήνων ζωγράφων μπορεί να τους βοηθήσει να καταλάβουν ότι σε πολλά ζητήματα σήμερα βρισκόμαστε πιο πίσω από εκεί που βρίσκονταν οι Έλληνες πριν από 2.500 χρόνια.

Αντώνης ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

1. Λέων Μπατίστα Αλμπέρτι: «Περί Ζωγραφικής». Μετάφραση Μαρίνας Λαμπράκη - Πλάκα, 1994.
2. Πλίνιος ο Πρεσβύτερος: Περί αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής. 350 βιβλίο της «Φυσικής ιστορίας». Εκδόσεις «Αγρ».
3. Πλίνιος... Σελ. 497-499. Κείμενο του Γ. Τσαρούχη.
4. Πλίνιος... Σελ. 505.
5. Αλέκος Φασιανός: «Το Ζωγραφείον» Εκδόσεις «Πατάκη».
6. Πλίνιος Σελ. 67, 302, 303.
7. Φ. Κόντογλου Εκφρασεις. Α' Κείμενα Εκδόσεις «Αστήρ».
8. Πλίνιος... Σελ. 455-463.

Η Θέτις παραλαμβάνει τα όπλα του Αχιλλέα από τον Ηφαιστο. (Τοιχογραφία στην Πομπηία)